

МАГАСЬ-ДЕМИДАС Юлія,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри права та публічного
управління,
Житомирський державний
університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ: ЕВОЛЮЦІЯ ТА РОЛЬ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Одним із факторів, які є необхідними для розвитку правової держави й громадянського суспільства, є правова свідомість. Вона є однією з фундаментальних категорій правової науки, оскільки визначає ставлення суспільства до права та механізмів його реалізації. Еволюція правової свідомості відображає загальний розвиток суспільства та його правової культури. У сучасних умовах глобалізації, демократизації та цифровізації правова свідомість набуває нових акцентів, відкриваючи водночас як нові можливості, так і виклики для правового регулювання.

Метою цієї доповіді є аналіз еволюції правової свідомості, визначення її ролі у сучасному суспільстві, а також розгляд чинників, що впливають на її формування.

З огляду на важливість категорії правової свідомості, її сутність, еволюцію, сучасний стан та перспективи розвитку розглядав ряд учених, зокрема О. Барабаш, М. Черкас, Д. Забзалюк, Ю. Холод та інші.

Науковці пропонують різні визначення правової свідомості. Загалом, правова свідомість – це сукупність правових знань, уявлень, переконань та почуттів, які відображають ставлення індивіда чи суспільства до чинного права.

Серед функцій правосвідомості виділяють: інформаційно-пізнавальну, яка дозволяє зрозуміти сутність права, його принципи та механізми; оціночну, яка виявляється у ставленні до конкретних правових норм чи подій. Крім цього, виокремлюють гносеологічну, поведінкову, регулятивну функції [1, с. 70]. М. Черкас вважає пізнавальну функцію основною, оскільки без неї всі інші функції правової свідомості проявитися не можуть [2, с. 150]. Правова свідомість охоплює як раціональні, так і емоційні елементи, що формуються під впливом культурних, соціальних, економічних і політичних факторів.

Правова свідомість людини формувалася з давніх давен. У первісних суспільствах дотримання загально прийнятих правил було нерозривно пов'язано з релігійними та моральними уявленнями. У державах стародавнього світу перші норми права сприймалися як божественні (наприклад, закони царя Хаммурапі).

У Стародавніх Греції та Римі формувалися перші концепції природного права та громадянських прав і обов'язків. Правова свідомість почала відокремлюватися від релігійної сфери, зосереджуючись на більш раціональних підходах. На думку Аристотеля, підтримка високого рівня правосвідомості була важливою функцією держави [3, с. 112].

Середньовічна правова свідомість знову набула сакрального характеру. Європейське феодальне і канонічне право перебували під впливом церкви, тому переважала ідея божественного походження правових норм.

Епохи Відродження й Просвітництва відзначилися переходом до світського розуміння права. В цей період зародилися ідеї правової держави, природних прав людини та соціального договору. Підвалини концепції правової держави в сучасному розумінні заклав І. Кант, на думку якого найкращою є держава, люди в якій підкоряються правовим законам, тобто таким, які дають можливість людині реалізовувати принципи рівності та особистої свободи [4, с. 241].

Сучасна правова свідомість формується під впливом демократичних цінностей, верховенства права та міжнародних стандартів прав людини. Значний вплив мають інформаційні технології, які розширюють доступ до правових знань.

У сучасному суспільстві роль правової свідомості надзвичайно велика. Вона, зокрема, впливає на формування правової культури, складає її основу, оскільки визначає рівень дотримання правових норм, повагу до закону та готовність громадян захищати свої права.

Правова свідомість є важливим елементом демократії, оскільки проінформовані, небайдужі громадяни можуть брати активну участь у процесах прийняття рішень та контролювати діяльність влади. Суспільство з високим рівнем правової свідомості є запорукою стабільності правової системи та її зміцнення з одного боку, і її адаптації до сучасних викликів з іншого.

Крім цього, правова свідомість сприяє боротьбі з правовим нігілізмом, тобто зневажливим ставленням до закону. Отже, високий рівень правової свідомості запобігає корупції, злочинності та іншим суспільним проблемам.

На формування правової свідомості сучасної людини впливають різноманітні чинники. До основних інститутів її формування варто віднести сім'ю, заклади освіти, різноманітні соціальні групи, трудові колективи, мас-медіа [Ткаля, с. 40].

Особливу роль у формуванні правосвідомості відіграє підготовка фахівців-юристів, адже юридична освіта забезпечує широкий доступ до правових знань та розуміння механізмів захисту прав людини, формує в державі прошарок кваліфікованих фахівців, які здійснюють захист та популяризацію прав людини, беруть участь у формуванні законодавства.

ЗМІ є важливим інструментом поширення правового інформації, але водночас можуть впливати на формування викривленої правової свідомості через дезінформацію, непрофесійну подачу матеріалу чи диспропорцію у

висвітленні правової дійсності, в гонитві за рейтингами віддаючи перевагу негативній інформації.

Не останню роль у формуванні правової свідомості відіграють соціально-економічні умови та політична ситуація. Економічна стабільність та рівень добробуту безпосередньо впливають на ставлення громадян до закону. Від функціонування політичної системи багато в чому залежить довіра населення до правових інституцій, оскільки недовіра до політиків може викликати й скептичне ставлення до права.

Перед сучасними державами відкриваються широкі перспективи розвитку правосвідомості. Зокрема, цьому сприяє розвиток громадянського суспільства, наявність громадських організацій та правозахисних рухів, поширення правових ініціатив. Розвиток засобів масової інформації та цифрових технологій сприяють підвищенню обізнаності громадян щодо права, різноманітні онлайн-курси, мобільні додатки та платформи підвищують доступ до правових знань. Сьогодні в рамках міжнародного співробітництва активно здійснюється інтеграція міжнародних правових стандартів у національні правові системи, що також стимулює розвиток правової свідомості.

Водночас сучасне суспільство повинно подолати ряд негативних явищ, які гальмують розвиток правової свідомості, а саме: правовий нігілізм, поширення неправдивої чи викривленої інформації через соціальні мережі тощо.

Отже, правова свідомість є важливим елементом суспільного життя, оскільки вона визначає ставлення громадян до права і впливає на функціонування держави. Її еволюція відображає зміни в суспільних цінностях. У сучасних умовах формування правової свідомості стає ключовим фактором у побудові демократичної, правової держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барабаш О. Правосвідомість та її вплив на поведінку людини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні

науки. 2017. № 861. С. 68-72.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2017_861_12

2. Черкас М. Є. Пізнавальна функція правової свідомості на правотворчій стадії механізму правового регулювання. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2008. Вип. 16. С. 150-158. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3108/1/Cherkas_150.pdf

3. Забзалюк Д. Генеза наукового бачення дефініції «правова свідомість». *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2020. Вип. 24. С. 127-132. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3549/1/%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B7%D0%B0%D0%BB%D1%8E%D0%BA%20%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B7%D0%B0.pdf>

4. Холод Ю. А., Затько Й. Парадигми правової держави: ретроспективний огляд. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*. Харків, 2019. С. 240-242. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/119.pdf

5. Ткаля О. В., Кутовий В. В. Правова культура та правова свідомість: взаємозалежність і взаємовплив. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №. 1. С. 38-41. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2021/9.pdf